

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

|| Sayı/Issue 13 (Aralık/December 2023), s. 144-154.
|| Geliş Tarihi-Received: 15.08.2023
|| Kabul Tarihi-Accepted: 02.10.2023
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675
|| DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1344111

Avnî Divanı'nda Gül Mazmununun Kullanım Biçimleri

Usage Forms of Rose Mazmun in Avni's Divan

Aslı SÜRĞİT*

Öz

Tabiat, mazmun ve alegorik tariflerin önemli bir membadır. Gül; Farsçada "çiçek" anlamını taşımaktadır. Türkçede ise özel bir çiçek çeşidine verilen addır. Bir tabiat unsuru olan gülün Osmanlı kültür ve medeniyetinde ne denli önemli bir yere sahip olduğu herkesçe bilinmektedir. Şairler duygu dünyalarını şiire aksettirirken tabiatın ziyadesiyle istifade etmişlerdir. On beşinci yüzyıl şairlerinin şiirlerini ortaya koyarken gül motifini yaygın olarak kullanmaları dikkat çekicidir. Şairler gülü, teşbih unsuru olarak kullanmışlardır ve gülün her hâlini şiirlerine aksettirmeye gayret etmişlerdir. Gülün o ilk gonca hâlini, dikenini, yapraklarını, rüzgârda nazlı nazlı salınışını, gül bahçelerini beyitlerinde sıkça işlemişlerdir. Divan şairleri en çok kırmızı gülden söz etmişlerdir. Özellikle sevgiliyi betimlerken kırmızı gül mazmununu sıklıkla kullanmışlardır. Şairler gül ile sevgili arasında çeşitli mukayeseler yapmışlar ve sevgiliyi üstün bulmuşlardır. Bu makalede Avnî divanında gül motifinin kullanım biçimi ele alınmıştır. Avnî'nin divanındaki beyitler taranmış ve gülün konu edildiği beyitlerin üzerinde durulmuştur. Avnî'nin gülü ekseriyetle sevgilinin hususiyetlerini anlatmak için bir teşbih unsuru olarak kullandığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Divan şiiri, on beşinci yüzyıl, Avnî, gül.

Abstract

Nature is an important source of metaphorical and allegorical descriptions. Rose; It means "flower" in Persian. In Turkish, it is the name given to a special kind of flower. It is known by everyone how important the rose, which is an element of nature, has in the Ottoman culture and civilization. While poets reflect their emotional world to poetry, they have benefited greatly from nature. It is noteworthy that the poets of the fifteenth century used the rose motif widely while presenting their poems. The poets used the rose as an element of simile and they tried to reflect every aspect of the rose in their poems. The first bud form of the rose, its thorns, its leaves, its gentle swing in the wind, and the rose gardens are frequently used in their couplets. Divan poets mostly talked about the red rose. Especially when describing the lover, they often used the red rose metaphor. The poets have made various comparisons between the rose and the lover, and they have found the lover superior. In this article, the use of rose motif in Avnî's divan is discussed. The couplets in Avnî's divan were scanned and the couplets in which the rose was the subject were emphasized. It has been seen that Avnî mostly uses the rose as an element of simile to describe the characteristics of his beloved.

Keywords: Divan poetry, fifteenth century, Avnî, rose.

* Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul/Türkiye, e- posta: surgitasli@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7618-0971.

Giriş: Fatih Sultan Mehmed'in Şair Kişiliği

Fatih Sultan Mehmed, Sultan II. Murad'ın oğludur. O, gerek parlak zekâsı, gerekse derinlikli ve ferasetli kişiliği sayesinde Bizans'ın açılmaz denilen kapılarını Osmanlı'ya açtırmış ve İstanbul'u fethetmiştir. Fatih Sultan Mehmed, Osmanlı İmparatorluğu'nun güçlenmesi için çok çaba göstermiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nu en yüksek medeniyet seviyesine çıkartmıştır. Devrinin son teknolojisini kullanarak yeni uygulamalar geliştirmiştir. Ayrıca yeni kanunnameler hazırlatmıştır. İstanbul'u fethetmesinin akabinde burayı payitaht hâline getirmiştir. Sonrasında İstanbul'u imara ve iskâna açmıştır (Mengi, 2000, s. 208). Dünyanın en eski alışveriş merkezi olarak kabul edilen Kapalıçarşı onun devrinde imar edilmiştir (Kartal ve Şentürk, 2009, s. 225).

Fatih Sultan Mehmed, Osmanlı sultanları arasında ilme en iştiyaklı padişahdır (*Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, 1977, s. 230). Devrin büyük âlimlerinden ders almış; yüksek bir kültür seviyesine ulaşmıştır (Kılıçkaya, 2021, s. 25). Kaynaklardan Fatih'in çalışkan, zeki, yiğit, adaletli, bilime ve sanata değer veren, sanatçıları da destekleyen bir mizaca sahip olduğu görülmektedir (Kartal- Şentürk, 2009, s. 225).

İlim irfana duyduğu ilgiyle meşhur olan Fatih Sultan Mehmed, sanatı ve sanatçıları her zaman destekleyen ve kucaklayan bir tutum sergilemiştir (İpekten, 2004, s. 25). Fatih Sultan Mehmed'in, Homeros ve mitolojiye ek olarak erken Rönesans resim ve heykeline de ilgi duyduğu, hatta Constanzo Ferrera ve Gentila Bellini gibi bazı ressam ve heykeltıraşları İstanbul'a davet ettiği kaynaklardan elde edilen bilgilerdendir (Ayvazoğlu, 2014, s. 15). Fatih Sultan Mehmed, bunlara ilaveten, yabancı sanatçıların eserleriyle yakından ilgilenmiş, onların eserlerini Türkçeye tercüme ettirmiştir (Şentürk, 2006, s. 37).

Edebiyatla yakından ilgilenen Fatih Sultan Mehmed on beşinci yüzyılın önemli şairleriyle yarışacak kadar iyi bir şairdir (İpekten, 2004, s. 21). Fars ve Türk edebiyatlarına vakıftır. Osmanlı sultanları, hükümdar olmalarına karşın divan şiiri kurallarına uymuş ve kendilerine mahlas seçmişlerdir (Akün, 1994, s. 396). Fatih Sultan Mehmed, Osmanlı sultanları arasında ilk mahlas kullanan ve divan tertip eden padişahdır. Avnî mahlasıyla şiirler yazmıştır (Zavotçu, 2005, s. 35).

Devrin divan şairleri hangi mazmunları kullanmışsa Avnî de aynı mazmunlardan yararlanarak şiirlerini kaleme almıştır. Fatih Sultan Mehmed'in divanındaki şiirlerin önemli bir yekûnunu gazeller teşkil etmektedir. Bu şiirler sanki bir cihangirin kaleminden değil de sıradan bir şairin elinden çıkmış gibi yalın ve sadedir. Avnî'nin şiirlerinin çok açık fikirli bir üslupla yazılmış olması ilgi çekicidir (Kılıçkaya, 2021, s. 26). *Divan*'ındaki asıl etkileyici nokta, Fâtih'in bir hükümdar olduğunu unutmadığı bu şiirlerinde, aynı zamanda herkesin sahip olduğu duygulara sahip olduğu, hüznüleri, mutlulukları olan bir kimlikle kendi kendisinin bilincinde olmasıdır. Dolayısıyla Avnî; kullandığı nazım biçimi, söyleyiş güzelliği, muhteva zenginliği ve hayal derinliği bakımından divan şiirinin önde gelen şairlerinden biridir (Kesik, 2014). O, kendine has söyleyiş tarzıyla Divan şiirine olumlu katkılarda bulunmuştur.

Şunu da belirtmek gerekir ki Avnî'nin şiirleri öyle basit şiirler değildir. Aksine en usta şairlerle boy ölçüşecek kadar ince ve derin hayallerle örülü, ifade ve söyleyiş açısından son derece zengin metinlerdir. Bunların oldukça ince bir zekânın ürünleri olduğu göze çarpmaktadır (Doğan, 2009, s. 14). Avnî'nin şiirlerinin konusunu aşk, sosyal hayat, tasavvufî ve dinî temayüller, kıssalar, efsaneler ve tarihî hikâyeler oluşturmaktadır. Onun "*Hattın haddin yüzünü tuttu nitekim ey cân*" müfredine yirmi dokuz şair tarafından nazire yazılmıştır. Avnî'nin şiirleri, gittikçe genişleyen hacimlerde koleksiyonlar hâlinde farklı araştırmacılar tarafından yayımlanmış ve sayısız ilmî incelemelere konu olmuştur

(İnalcık, 2003, s. 406). Avnî'nin şiirlerinde Şeyhî ve Ahmed Paşa'nın tesirleri göze çarpmaktadır (Kartal- Şentürk, 2009, s. 123).

Avnî'nin *Divanı*'na bakıldığında, onun bütün şiirlerine aşk duygusunun egemen olduğu görülür. Aynı birer fidan gibi görünen şiirlerdeki temalar esasen sevgiliye ait aşk ağacının yaprakları veya ayrık gibi görünen filizleridir. *Avnî Divanı*'nın şiirleri bitmez bir aşkın membaıdır. Avnî, tam bir âşıktır. Büyük bir cihan hükümdarının bitmez tükenmez meseleler ve sorunlar içerisinde bu denli nazenin ve hassas şiirler vücuda getirmesi hayret vericidir. Avnî'nin bu kadar başarılı şiirler yazmasının ardında çok büyük âlimlerden ders almış olması ve mükemmel bir kültüre sahip olması yatmaktadır (Baltacıoğlu, 2003, s. 636). Avnî, şiirlerinde sevgiliye ait güzellik unsurlarını dolaylı olarak veya direkt olarak ifade etme yoluna gitmiştir. Bu çalışmada, *Avnî Divanı*'nda gül ve gül ile ilgili kavramların ne şekilde ele alındığının tespit, inceleme ve değerlendirilmesine çalışılacaktır.

1. Divan Edebiyatında Gül

Esasında bir çeşit dikenli çalı olan gül, güzel kokusu ve çeşitli renklerdeki çiçekleriyle çağlardan beri insanları derinden etkilemiş ve bütün kültürlerde her daim çok özel ve seçkin bir yerin sahibi olmuştur. Hâfız'da Ronsard'a, Yunus'tan Tagore'a, Hayyam'dan Goethe'ye, Fuzûlî'den Rilke'ye kadar, bütün dünya şairlerinin üzerinde birleştiği tek çiçek güldür (Ayvazoğlu, 2014, s. 92).

Gül, aşkın her çeşidinde sevgiliyi temsil etmektedir. Bülbül ise onun aşkıyla yanıp tutuşan âşıktır. Efsaneye göre gülün rengi eskiden kırmızı değilmiş. Bülbüle hiç yüz vermiyormuş. Gülün bu denli kayıtsız kalmasına dayanamayan bülbül, günün birinde gidip onun gövdesine konuvermiş. Dikenler bülbülün göğsüne batınca akan kan gülün dibine dökülmüş ve köklerinden damarlarına doğru yayılmış. Gül işte o günden sonra kan kırmızı renkte açar olmuş (Ayvazoğlu, 2014, s. 93). Yunan mitolojisinde de buna benzeyen bir efsane vardır. Buna göre gül, Afrodit'in çiçeği imiş. Afrodit'in ilk eşi olan Adonis, Mars tarafından öldürülünce kanından kırmızı gül meydana gelmiş. Daha yaygın bir efsaneye göre ise, Afrodit'in Adonis'e olan aşkını kıskanan bazı tanrılar onun üzerine bir yaban domuzunu salmışlar. Kasığından yara alan Adonis, yarası kanamakta olduğu halde can vermiş. Toprağı sulayan kanından Manisa Lâlesi denen kır çiçekleri çıkmış. Öte yandan sevgilisinin imdadına koşan Afrodit'in ayağına diken batmış ve akan bir damla kan, bu tanrıçanın çiçeği olan beyaz gülü kırmızıya boyamış (Ayvazoğlu, 2014, s. 93).

Tasavvuf geleneğinde gül, gönülde meydana gelen bilginin bir sonucu olarak yorumlanmaktadır. Rûzbihân Baklî, "*Kırmızı gül, Allah'ın mehabetinden bir parçadır*" hadis-i şerifine vurgu yapmaktadır. Gül, bazen Allah'ın güzelliğinin bazen de Hz. Peygamber'in nişanesidir (Cebecioğlu, 2005, s. 149). İlahi aşkı simgelemektedir. Gülün *Kur'an-ı Kerim*'de geçtiği bilinmektedir. Nitekim Rahman suresinin otuz yedinci ayetinde Allah, "*Gök yarılıp da yanıp kızaran yağ gibi kırmızı gül hâline geldiği zaman (hâliniz ne olur?)*" buyurmaktadır (Çukurlu, 2017, s. 155) Tasavvufta gül, yürekte meydana gelen bilginin neticesi ve meyvesidir. Mutasavvıfın gönlü ise gül-zâr'dır. Yani onun yüreği, gül bahçesi gibidir. Tasavvufa gönül veren sâlik için gülün anlamı, gönlünün marifete ve irfana açılmasıdır (Sayın, 2013, s. 75). Ayrıca Hz. Peygamber'in ter kokusu, gül kokusudur (Pala, 2005, s. 171-172). Hz. Peygamber'i simgelemesinden mütevellit gül, Türk kültüründe kutsal sayılmaktadır (Gündoğdu, 2021, s. 200).

Tüm klasik Doğu edebiyatlarında olduğu gibi divan edebiyatında da gül, bülbülle beraber âşığın ve sevgiliyi temsil etmektedir (Özmen, 2012, s. 34). Sevgili tipinin bütün özelliklerini taşımaktadır (Gündoğdu, 2021, s. 200). Gül, pembe, beyaz, kırmızı gibi muhtelif renkleriyle, hoş rayihasıyla ve yuvarlak şekli itibarıyla sevgilinin yüzü için son

derece elverişli bir benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır. Gül, ekseriyetle sevgilidir. Gül, bahar mevsiminin sultanı, gül bahçesi ise onun tahtıdır. Gül bahçesi, Divan şiirin sahnesidir (Özmen, 2012, s. 143). Yüzün, daima güle benzediği olmaz. Bazen gül, yüze benzemek istemektedir. Birisi kazara gülü sevgilinin yüzüne benzetmiş, gül de sevincinden etrafındaki elbise gibi yeşil yapraklarına sığmaz olmuştur (Erdoğan, 2013, s. 195).

Şairler gülü, duygularını ifade etmek için bir araç olarak kullanmışlardır. Gül, temizliğin ve saflığın nişanesidir. Divan şairleri sevgiliyi masum ve temiz gördüklerinden, onu güle özdeşleştirmişlerdir. Gül gerek Türk edebiyatında gerekse Doğu edebiyatlarında sevgiliyi tasvir etmek için kullanılan en önemli mazmunlarından biridir.

Hem koku hem de renk açısından ziyadesiyle çekici olan gül, her zaman tazedir (Zavotçu, 2006, s. 179). Kokusu ferahtır ve akılları baştan almaktadır. Bu nedenle bağ ve bahçelerin vazgeçilmez unsurudur. Nitekim baharın bir diğer adı, gül mevsimidir. Gül yetiştirmek oldukça meşakkatli bir iştir. Gece gündüz ilgi ve alaka isteyen gül büyümekte, serpilmekte ve açmaya hazırlanmaktadır. Gülün açması da başlı başına bir hadisedir. Gülün açılması sevinç ve coşku nişanesidir. Çünkü gül açılınca tabiat şenlenmekte, bahar gelmekte ve eğlence başlamaktadır. Gül çok cazip ve güzel olmasına karşın ömrü kısacıktır. Divan şiirinde sevgili, yeni yetişen ağaca ve güle benzetilmektedir. Gül, baharın gelişiyi özdeşleştirilmektedir. Baharın tezdadı olan sonbahar ise gül için felâkettir. Zira gül, sonbaharda perişan olmakta, dağılmaktadır; bu mevsimde yaşamaya elverişli değildir. Sonbaharda hayata tutunamayan gül bir sonraki bahara kadar bahçelere veda etmektedir. Bağ ve bahçelerin güllerle donanması âdeta tabiatın gülmesidir. Güllerin sararıp solmalarıyla tabiat ağlamaktadır (Pala, 2005, s. 75).

Gül, yaprağı, fidanı ve dalıyla bir bütündür. Ayrıca uzun boyuyla diğer çiçeklerden hemen ayırt edilecek kadar farklı ve çekicidir. Bunlarsa sevgilinin boyunu, yüzünü ve yanağını simgelemektedir. Hicap duyan kişinin yanakları daima al al olmakta; bu yüzden de gül, her daim utangaç ve hayâ sahibi olarak şöhret bulmaktadır. Tıpkı diğer divan şairleri gibi Avnî'nin de gül mazmununa şiirlerinde sıkça yer verdiği görülmektedir. Şairin divanında gül mazmununu elli yedi yerde okurun karşısına çıkmaktadır. Avnî, eserinin bazı beyitlerinde gülü sevgiliyi betimlemek amacıyla bir teşbih unsuru olarak kullanmaktadır. Bazılarında ise gülü gerçek anlamıyla, bir tabiat unsuru olarak ele almaktadır.

Avnî ile aynı yüzyılda yaşamış olan şairlerin gülü kullanım biçimlerini kısaca gözden geçirmek yararlı olacaktır. Ahmedî'nin "*Yüzün renginden itmişdür şakâyık yanağın gül-gûn*" (Şentürk, 2006, s. 6) şeklindeki mısrandan şairin, sevgilinin yüzünü güle benzettiği görülmektedir. Avnî'nin başka bir çağdaşı olan Şeyhî'nin de sevgiliyi Avnî ve Ahmedî gibi ele aldığı, aynı teşbihlerde bulunduğu görülmektedir. Şeyhî, bir şiirinde "*Nigârâ haddünün lutfi komadı gülden reng ü bü*" diyerek, sevgilinin yanağının güle çok fazla ihsanda bulunduğunu; utançtan dolayı gülün rengini ve kokusunu yitirdiğini dile getirmektedir (Şentürk, 2006, s. 21).

2. Avnî Divanı'nda Gül ile İlgili Benzetmeler

Divan edebiyatında güzellik deyince akla ilk olarak sevgilinin yüzü ve yüz güzelliği gelmektedir. Divan şiirinde sevgili her daim âşık tarafından arzulanan, hayaliyle yanıp tutuşulan kişidir. Sevgili, güzelliğin zirvesidir (Kınaytürk, 2021, s. 288). Sevgilinin güzelliği eşsizdir ve her şeyin üzerindedir. Sevgili, bütün güzellik unsurlarını bünyesinde toplamıştır. Sevgilinin üzerinde en çok durulan özelliklerinden birisi de yüzü, yanağı ve dudaklarıdır.

Sevgilinin yüzü ve yanağı genellikle beraber anılmaktadır. Gül bahçesinde hayal edilen sevgili, orada açmış en muhteşem çiçektir, ona benzer bir çiçek daha açmamıştır. Sevgilinin yüzü, başka hiçbir güzellikle yarışamayacak kadar benzersiz, saydam ve göz alıcıdır. Bu yönüyle sevgilinin yüzünün güneşe teşbih edildiği de görülmektedir (Pala, 2012, s. 57). Yüz, ıslık ıslık, parlak ve kırmızımsı renginden mütevellit güle benzetilmektedir. Gül, kıskançtır ve sevgiliye öykünerek sevgilinin yüzüne benzemeye çalışmaktadır. Gül, sevgilinin yüzündeki kırmızılığa özenmesinden ötürü kırmızı rengine kavuşmuştur (Erdoğan, 2013, s. 187).

Sevgilinin yüzü bembeyaz ve eşsiz bir parlaklıktadır. Farsçada "mâh" ay, "tâban" ise parlayan demektir. Yüz, "mâh-ı tâbân" yani parlayan ay şeklinde nitelendirilmektedir. Bu beyaz ve parlak yüzü gören âşık, bir bülbül gibi dile gelmekte ve şakımaya başlamaktadır. Âşık, sevgilinin yüzünü kutsal kabul etmektedir. Bundan ötürü yüz, Allah'ın nurunun ışığıdır, âşık için âdeti cennettir. Yüz, Allah'ın tecelli nurlarının vuku bulunduğu yerdir (Erdoğan, 2013, s. 188). Sevgilinin cemali, gönüllerin toplandığı bir yerdir. Tıpkı güllerin yetiştiği geniş bir bağ gibidir. Bembeyaz, parlak ve durudur. Hatta ay, sevgilinin yüzüyle kıyaslanınca sönük kalmaktadır. Sevgilinin yüzü aydan bile parlaktır.

Sevgilinin yüzü denince akla ilk olarak yanaklar gelmektedir. Çünkü yüzün büyük yekûnunu yanaklar oluşturmaktadır. Bu sebepten yüz, yanaklardan ayrı düşünülmemelidir (Erdoğan, 2013, s. 185). Yanak için çeşitli teşbih ve mecazlar yapılmıştır. Gül de bu teşbihlerden bir tanesidir. Gül, rengi itibariyle yanağa benzetilmektedir. Nasıl ki gül, kâinatı süsleyen, kâinatı güzelliğiyle kaplayan bir unsur ise sevgilinin yanağı da öyledir. Yanak, bir süs konumunda olduğu için güle benzetilmektedir (Tolasa, 2001, s. 218). Fakat gül, hiçbir zaman güzellikte yanakla yarışamaz, yanağın yanında gülün esâmesi bile okunmaz. Aynı zamanda gülistan, gülşen, bağ, bahçe gibi mekânlar da gülün karargâhlarıdır. Gül mevsimi yani bahar gelince, sevgili bahçelerde salına salına gezintiye çıkar, bahçeler şenlenir.

Gül yüzün üzre ki düşmüş ca'd-ı kâkül şâh şâh
Zinet itmiş bâğ-ı hüsnün tâze sünbül şâh şâh (G. 7/ b. 1)

"Sevgilinin güzelliğinin başını dal dal taze sümbüller bezemişçesine, kâkülünün kıvrımları parça parça gül yüzünün üzerine düşmüş."

Avnî burada sevgilinin yüzünü bahçeye teşbih etmektedir. Sevgili yüzünü öyle sürekli göstermez. Arada bir gösterir. Âşık sevgilinin yüzünü görmek için her şeyini feda etmeye hazırdır. Sevgilinin yüzü gülistan gibi genç ve taptazedir (Taş, 2013, s. 24). Bahçe, rengârenk çiçeklerle, ağaçlarla, çiçeklere ve ağaçlara gelip konan böceklerin, kelebeklerin ve kuşların bir renk armonisi halinde var olmaktadır. Sevgilinin yüzü capcanlı rengi dolayısıyla Avnî'ye güllerle süslü bir bahçeyi anımsatmaktadır. Şair, sevgilinin yüzünün üzerine düşen perçemleri bahçeyi bezeyen sümbüllere benzetmektedir. Sevgilinin saçları siyah, çok parlak ve güzel kokuludur. Sümbül de siyah renkli ve çok güzel kokulu bir çiçektir. Sevgilinin saç, rengi ve kokusu bakımından sümbüle benzetilmektedir. Âşık, sevgilinin yüzünü görme umuduyla yanıp tutuşmakta, her daim bu özlemle gözyaşı dökmektedir. Sevgilinin yüzünün güzelliğini görmeyi uman aşığın gözlerinde, zamanla o güzelliği görecektir fer dahi kalmaz (Undu, 2007, s. 130).

'Avnî yüzüne gül ü gülzârı niçe beñzede
Vakt-i gül bir aya varmaz ey gül-i ra'nâ geçer (G. 19/ b. 5)

"Ey eşsiz gül; Avnî, gülü ve gül bahçesini senin yüzüne nasıl benzetsin ki, gül mevsimi bir ay olmadan geçer."

Çiçeklerin sultanı olarak şöhretlenen gülün ömrü çok kısa, yalnızca bir aydır yani fânidir (Kınaytürk, 2021, s. 7). Fakat sevgilinin eşi benzeri olmayan güzellikteki yüzü asla solmaz, zamansızdır. Kendine hiçbir rakip tanımaz. Güzelliğin doruk noktasıdır. Daima taze ve güzeldir. Bu beyitte Avnî, sevgilinin yüzünü güle benzetmenin adaletsizlik olacağını söylemektedir. Çünkü sevgilinin yüzü üst düzey bir güzellik seviyesindedir ve gül, güzellikte sevgilinin yüzünün yanında sönük kalmaktadır. Avnî, sevgilinin yüzünü, gülden çok daha üstün bir konumda görmektedir.

Gül yüzün rengiyle gül cânına bi-dâd eyledün
Kaddüñe serv[i] kul itdün yine âzâd eyledün (G. 40/ b. 1)

“Ey sevgili; senin gül gibi kırmızı yüzünün rengi ile gülün canına eziyet ettin. Servi ağacını da boyuna posuna kul köle ettikten, sonra onu serbest bıraktın.”

Sevgili, âşığa her türlü elemi, kederi, belayı ve üzüntüyü reva görmektedir. Aşığın bir dakika olsun mutlu olmasına izin vermemektedir. Âşık ise bu bela ve musibetlere daima göğüs germektedir. Âşık, sevgiliye sonsuz sevgi beslemekte ve onun uğruna çekilecek olan tüm sıkıntıları ve çileleri mubah saymaktadır. Âşığın görevi sevmek, sevgilinin göreviyse sevmektir. Sevgilinin güzellik ve parlaklıkla al al olmuş yanağının rengi, gülü kıskandırmakta ve onun kalbini paramparça etmektedir. Gülün çok yapraklı ve parçalı görünümü, yaralı bir kalbin hâlini yansıtmaktadır. Avnî'nin bu beyitte devrin Divan şairleri gibi bir mazmun oluşturduğu görülmektedir.

Sevgilinin yanağı rengi itibariyle kırmızıdır. Divan şiirinde yanakla ilgili olarak yapılan benzetmelerin çoğu rengi, tazeliği, yumuşaklığı ve ıslık ıslık oluşu üzerine inşa edilmiştir. Sevgilinin yanağı her daim parlaktır. Taptazedir (Erdoğan, 2013, s. 217). Gülün yaprağı, dalı ve fidanı da güzeldir. Tazelik, hoşluk, nahiflik, nâzlılık bunların özelliğidir. Bunlar aynı zamanda sevgilinin endamı, çehresi, ârızı vs. olurlar. Sevgili utandığı vakit yüzünün kızarıp gül rengini alması dolayısıyla gül, daima hayâ sahibi olarak ele alınmaktadır. Bu unsurların yanağa benzeme yönü kırmızı renktir. Gül, âlemin güzelliklerini süsleyen unsurlardan birisidir ve sevgilinin güzel yanağı da öyledir. Yani yanak bir süs teşkil etmesi hasebiyle güle benzetilmektedir (Tolasa, 2001, s. 218).

Vefâ görmedin ölürsem eger ben gül-'izârumdan
İrişe dem-be-dem bûy-i vefâ hâk-i mezârumdan (G. 58/ b. 1)

“Eğer ben şayet, o gül yanaklı sevgilimden vefa görmeden ölürsem, mezarımın toprağından sürekli etrafa vefa kokusu sirayet eder.”

Divan şiirinde âşık vefanın, sevgili de vefasızlığın örneğidir. Burada Avnî, o gül yanaklı sevgiliden beklediği ilgi ve şefkati görmeden ölürse, gülden daha güzel olan sevgiliye duyduğu sadakat ve vefa duygusunun mezarının toprağına karışacağını ve etrafa vefa kokusu duyuracağını dile getirmektedir. Avnî, böylece âşığın ne kadar vefalı olduğuna da dikkat çekmektedir. Âşık, sevgiliden hiçbir zaman göremeyeceği vefaya tâliptir.

Bâğda gül ruhlerüñdür verd-i hamrâdan murâd
Kâmetüñdür râstî-i serv-i dil-ârâdan murâd (G. 8/ b. 2)

“Bahçedeki kırmızı güllerden söz edenler, aslında senin gül yanaklarından söz etmektedirler. Gönülleri bezeyen servi ağacından bahsedenler ise senin doğru düzgün boy ve posunu vurgulamaktadırlar.”

Bu beyitte Avnî, tıpkı diğer divan şairleri gibi sevgilinin edeple utançtan kızarmış kıpkırmızı yanağını güle benzetmektedir. Sevgilinin yanaklarının güllerden bile üstün konumda olduğunu ifade etmektedir. Servi ağacı ise sevgilinin boyunun düzgünlüğü ve upuzun incecik oluşunun yanında sönük kalmaktadır.

Behâr-ı ârız-ı dilberde tâze güller açılmış
İderse n'ola bülbül gibi 'âşıklar temâşâyı (G. 71/ b. 4)

Sevgilinin yanağının bahar çiçekleriyle dopdolu olan bahçesinde yepyeni güller açmış. Âşıklar tıpkı bülbüller gibi bu manzarayı seyre dalsalar buna şaşılır mı?

Bu beyitte Avnî, sevgilinin yanağını bahar çiçekleriyle donanmış nefis bir bahçeye benzetmektedir. Buna göre sevgilinin utangaçlıktan kızaran yanaklarında oluşan kırmızılıklar yeni açan güllere benzetilmektedir. Çok renkli bir bahçedeki güzellikleri seyreden bülbüller mest olurlar. Avnî sevgilinin bu kusursuz güzelliğini gören âşıkların tıpkı bülbül gibi mest olup onu seyretmeye dalmalarında şaşılacak bir şey olmadığını ifade etmektedir.

Dili bülbül kılupdur 'ârızun üstindeki güller
Beni sevdâ ile başdan çıkarmışdır o kâküller (G. 11/ b. 1)

Ey sevgili! Senin yanağının üzerindeki güller benim gönlümü bülbül eylemiştir. Kâküllerin ise beni sevdan ile (sevdan sebebiyle) baştan çıkarmıştır.

Avnî, bu şiirine âşığın sevgilisine seslenmesiyle başlamaktadır. Sevgili utangaç ve nazlıdır. Burada âşık, sevgilisinin yanağının üzerinde nâz ve utangaçlık sebebiyle oluşan kırmızılıkları enfes bir gül bahçesinde açan güllere teşbih etmektedir. Gül bahçesinde açan güller nasıl ki bülbülleri kendilerine hayran bırakıyorsa sevgilinin yanağının üzerinde oluşan kırmızılıklar da âşığı sevgiliye hayran bırakmaktadır. Sevgilinin saçlarına meftun olan âşık, sevgilinin kâküllerini de görünce iyice kendisinden geçmekte ve sevgilinin onu baştan çıkardığını hissetmektedir.

Sevgilinin dudağı, divan edebiyatında oldukça sık bahis konusu edilen bir öge olarak karşımıza çıkmaktadır. Dudak, rengi, dolgunluğu, söz söyleme özellikleriyle divan şairlerinin sıklıkla ele aldıkları bir güzellik unsurudur. Kırmızı renk kanın, savaşın, hırsın ve tehlikenin rengidir. Buna ek olarak zevk, neşe ve hayat kaynağıdır (Baltacıoğlu, 2003, s. 645). Avnî tıpkı diğer Divan şairleri gibi sevgilinin dudağını Hz. Mesih'e benzetmektedir. Hz. İsa nasıl Allah'ın inayetiyle ölümleri diriltmişse, sevgilinin nefesi de ölüm döşegindeki, bedbaht olmuş âşığı hayata döndürmüştür. Aynı zamanda dudak, kırmızı şaraba benzetilmektedir. Avnî'nin çağdaşı olan Şeyhî, divanında sevgilinin dudağını rengi dolayısıyla güle teşbih etmektedir (Kocabaş, 2019, s. 148). Şarap içen kişi nasıl mest oluyorsa dudağı tadan âşık da öyle mest olur. Âşık dudağa erişirse rakipler ortadan kalkar (Doğramacı, 2007, s. 92). Âşığın sarhoş olması için şaraba lüzum yoktur. Sevgilinin dudağını hayal etmek bile âşığı sarhoş etmeye yeterlidir (Doğramacı, 2007, s. 93). Dudağın arkasında inci gibi dişler saklıdır. Dudak bunlara ek olarak devadır. İlaç nasıl hastaya devaysa, sevgilinin dudağının tatlı sözcükler söylemesi de âşığa merhemdir, ilaçtır. Avnî'nin gazellerinde âşığın, sevgilinin yanağına ve dudağına müptela olduğu görülmektedir. Âşık, sevgilinin dudağının hayaliyle yaşamakta ve bu hayal uğruna can vermektedir (Baltacıoğlu, 2003, s. 645).

Gerçi kim ağız bir itdi güller ile goncalar
Ol şeker-leb söze gelse anlara değmez sühân (G. 59/ b. 2)

"Güllerle goncalar ağız ağıza verip fısıldaşıyorlar. Ancak, o şeker dudaklı sevgili söz alıp konuşmaya başlasa, onlara artık laf söylemek düşmez."

Divan şiirinde gül ve gonca, küçük ve güzel ağız ile gül renkli dudağın benzetilenidir. Şairler, sevgilinin dudağını güle benzetmişlerdir. Âşık, sevgilinin dudağına hasrettir. Avnî de bu beyitte, sevgilinin gül gibi kırmızı dudaklara sahip olduğunu belirtmektedir. Âşığın tasavvurunda sevgilinin dudağından her daim tatlı sözcükler dökülmektedir. Burada şair, sevgilinin şeker tadındaki dudaklarının güzellikte,

naz ve işvede gülleri ve goncaları gölgede bıraktığını dile getirmektedir. Avnî, goncayı ağza, ağzı da goncaya benzetmektedir. Her ikisinin açması, gülmesi anlamlarına gelmektedir.

3. Avnî Divanı'nda Gül Etrafındaki Diğer Kavramlar

3.1. Bağ

“Bağ”, Farsça bir sözcük olup Türkçe “bahçe” anlamına gelmektedir. Sevgiliye ait güzellik unsurlarının pek çoğu bağlarda, bahçelerde mevcut olan özelliklerdir (Pala, 2005, s. 53). Rüzgâr, su, yağmur, ağaçlar, çiçekler, kuşlar gibi öğelerle bir arada vücut bulmaktadır. Meyveler, çiçekler ve ağaçlar bağa mahsus güzelliklerdendir. Şair de sevgilinin güzelliğini, bilhassa yüzünü ve yanağını bahçeye benzetmektedir. Yüz aynı zamanda cennet bahçeleriyle beraber bahis konusu olmaktadır.

Her kaçan seyr ide bâğa ol gül-i ra'nâ gelür
Na'ra-i bülbülle bâğuñ başına gavgâ gelür (G. 17/ b. 1)

“O çekici gül (gibi güzel olan sevgili), ne zaman bahçeye dolaşmaya gelse, bülbüllerin haykırışları yüzünden bağın orta yerinde bir kaoga, gürültü kopar.”

Alımlı olan sevgili ne zaman salına salına bahçeyi seyretmeye çıksa, bülbüllerin biteviye haykırışları ve feryat etmeleri yüzünden bahçede kargaşa yaşanmaktadır. Avnî, tıpkı diğer Divan şairleri gibi âşığı bülbülle özdeşleştirmektedir. Burada bülbüller, sevgilinin hasretiyle yanıp tutuşan âşıkları simgelemektedir.

3.2. Bülbül

Bülbül, sesinin güzelliği bakımından efsaneleşmiştir. Bu yönüyle sıkıntı çekmiş, kafeslere hapsedilmiştir. Bu kuşun efsaneleşmesinin diğer bir sebebi, güle âşık olduğu şeklindeki tahayyüldür. Gül ile bülbülün hikâyelerini konu alan eserler gerek Türk edebiyatında gerek Doğu edebiyatında ve gerekse Batı edebiyatında oldukça yaygındır. Kuşları konu alan eserler daha çok Doğu edebiyatlarından Türk edebiyatına sirayet etmiştir. Bülbül, bahar gelince ve güller açınca daha canlı ötmektedir. Nasıl ki âşık sevgilisini görünce canlanır; bülbül de sevgilisi olan gülü görünce şenlenir. Gül ile bülbül, Divan edebiyatında şairler için yüzyıllardır bitip tükenmeyen bir kaynak olmuştur. Şairler divanlarında gül ile bülbül konulu manzumelere ve onlarla ilgili remiz ve mazmunlara sıklıkla yer vermişlerdir (Bakırcı, 2013, s. 5). Divan edebiyatında gül-bülbül aşkı daha ziyade mesnevî türünde yazılan eserlerde işlenmiştir. *Bülbülnâme*, *Bülbülüye* ve çoğunlukla da *Gül ü Bülbül* adı verilen bu eserler, genellikle alegorik bir üslupla kaleme alınmıştır (Çukurlu, 2017, s. 408).

Gül ile bülbülün aşkı için günümüze ulaşmış olan çeşitli efsaneler vardır. Bunlardan birine göre, kendisine yüz vermeyen güle dayanamayan bülbül günün birinde gülün gövdesine konmuş, akabinde dikenler bülbülün göğsüne batmış; akan kan gülün köklerinden damarlarına kadar yayılmış; eskiden kırmızı olmayan gülün rengi bu olaydan sonra kan kırmızısı hâlini almıştır (Ayvazoğlu, 1996, s. 91).

İlahî güzelliğin ve onun yeryüzündeki tecellisi olan Hz. Peygamber'in simgesi olan gül, iştihak içindeki ruhun sembolü olan bülbül tarafından çok sevilmiştir. Mutasavvıflara göre bülbül, ilahî aşkla yanan cân ve rûhun timsalidir. Bilal Kemikli, bu konuda şöyle bir değerlendirmede bulunmaktadır: “O, uzak kaldığı ezeli gül bahçesinin özlemiyle içinde bulunduğu gurbet hayatından ve ten kafesinden kurtulmak için inleyen bir âşıktır. Bülbül, dost illerine yürüyen derviştir” (Kemikli'den aktaran Çukurlu, 2017, s. 192).

Divan şiirinde şairler, güle âşık olan ve derdini ağlayarak, inleyerek ve figan ederek anlatma gayreti içinde olan bülbülü âşıkla özdeşleştirmektedir. Bu yüzden âşıkla bülbül arasında benzerlik ilişkileri kurmaktadır. Bülbülün her vasfı âşıkta da mevcuttur. Gülün dikenleri nasıl bülbülün ciğerini delerse sevgilinin eziyetleri de âşığın bağırnı delmektedir. Gül, naz; bülbül ise figan etmek için yaratılmış gibidir (Pala, 2005, s. 77). Bülbül her daim sevgilinin hasretiyle yanıp tutuşmaktadır (Ayvazoğlu, 2010, s. 92). Gül, mütemadiyen bülbüle cefa ve eziyet vermektedir. Bülbül ise gülden gelen vefasızlıkları ve eziyetleri metanetle göğüslemektedir. Kimi zaman mutlu insanlar güle, bahtsız olan insanlar ise bülbüle benzetilmektedir. Avnî de gazellerinde âşığı bülbüle benzetmektedir.

Bâğa servini hürâmân itse ol ruhsârı gül
Na'ra-ı bülbülle gülşen sahnına gavgâ düşer (G. 13/ b. 5)

"O, yanakları gül gül olan sevgili, servi gibi uzun boyu ile bağda salınarak yürümeye başlasa, (yanağının gülüne âşık olan) bülbüllerin naraları sebebiyle, gül bahçesinin ortasında kavga çıkar."

Avnî, bu beyitte, kıpkırmızı yanaklarını güllere hayran bırakan, güzellikte eşî benzeri olmayan sevgilinin kusursuz, uzun ve endamlı boyunu arz-ı endam ettirerek yürümesini odağa almaktadır. Bu tabloya şahit olan bülbüllerin inlemeleri sebebiyle gül bahçesinde kargaşa yaşandığını vurgulamaktadır. Bülbüller, sevgili için âdeta birbirlerine girmektedir. Diğer bir deyişle, gül yanaklı sevgilinin gül bahçesinde nazlı nazlı salınarak yürümesi oradaki bülbüllerin kavga etmesine ve gül bahçesinin tam ortasında bir kaos ortamının oluşmasına sebebiyet vermektedir. Bu açıdan bakıldığında sevgilinin gül bahçesinde salınarak dolaşmasının, âşıklar için son derece büyük bir hadise olduğu anlaşılmaktadır.

Bâğ-ı âlemdede yüzün mânend bir gül isteyüp
Cüst ü cû idüp gezer gülzârı bülbül şâh şâh (G. 7/ b. 3)

"Bülbül, dünya bahçesinde (sevgilinin) yüzüne benzeyen bir gül bulmak niyetiyle araya araya sora sora (yana yakıla) gül bahçesini kolaçan eder."

Divan şiirinde şairler sevgilinin yüzünü güle benzetmişlerdir. Sevgilinin güzelliklerini en iyi müşahede eden kişi âşıktır. Bu beyitte Avnî, gül ile sevgilinin yüzünü kastetmektedir. Sevgilinin yüzü naz, hayâ ve hicap sebebi ile kırmızıdır. Buna ilaveten sevgilinin yüzü bembeyazdır. Sevgilinin yanağında utanmaktan dolayı oluşan kırmızılık ise tezadın uyumlu hâlidir (Gönel, 2010, s. 299). Sevgili utangaçtır. Bülbül, tüm bahçeleri karış karış gezmekte ve istediği gülü bulabilme ümidiyle perişan olmaktadır. Burada âşık, arayış içinde olması itibarıyla bülbüle benzetilmiştir. Çünkü âşık, sevgilinin yüzü gibi kıpkırmızı, taze, mis kokan bir gül bulabilmek umuduyla bağ, bahçe gezip dolaşmaktadır. Âşık, bu anlamda tıpkı mecnun gibi sürekli bir arayış içerisinde.

Sonuç

Tabiatla insan arasında görünmeyen çok güçlü bir bağ vardır. Bunun bir sonucu olarak da tabiat, sanatkarlar için sınırsız ve sonsuz bir ilham membaı olmuştur. Divan şairleri tabiat unsurlarını hayallerinin bir tezahürü olarak görmüş ve kullanmışlardır. Özellikle sevgiliyi betimlerken sık sık tabiat unsurlarından istifade etmişlerdir. Çiçekler, bu unsurların başında gelmiştir. Yasemin, sümbül, zambak, nilüfer bunların bazılarıdır. Divan şiirinde en fazla bahis konusu edilen çiçek türü ise hiç şüphesiz, güldür. Şairler gül mazmununu asırlar boyunca sevgilinin çeşitli hususiyetlerini anlatmak için kullanmışlardır.

On beşinci yüzyıl divan şairlerinden biri olan Avnî, diğer divan şairlerinin kullanmış olduğu mazmunları kullanarak şiirlerini yazmıştır. Dolayısıyla Avnî, sevgiliyi

devrin Divan şairleri gibi ele almıştır. Diğer şairlerinden çok farklı bir iddiada bulunmamıştır. Diğer Divan edebiyatı şairleri gibi Avnî de sevgiliyi çeşitli tabiat unsurlarından faydalanarak tasvir etmiştir.

Avnî, sürekli bir tekâmül hâlinde olan tabiatı şiirlerinde çok canlı bir şekilde kullanmıştır. Tabiatı statik değil hareketli bir biçimde kurgulamıştır. Avnî, beyitlerini bahçe ve bahar görünümüleri eşliğinde tasvir ederken oldukça canlı ve renkli levhalar meydana getirmiştir. O, zihnindeki sevgili imajını bahçeye ait unsurlardan yararlanarak ortaya koymuştur. Avnî, şiirlerinde sevgilin dış güzelliğini odağa almıştır. Kurduğu hayalleri lafza dökerken soyut ile somut kavramları mezcetmiştir. Âşığın sevgiliye olan özlemine somut kavramlarla ifade etmeyi hedefleyen şair, gazellerini kaleme alırken gül mazmunundan sıkça faydalanmıştır. Avnî, ekseriyetle sevgilin yanağını, yüzünü ve dudağını güle benzetmiştir. Sevgilin meziyetlerinin çok üstün olduğuna, gülün ömrünün kısacık olduğuna ve sevgilin güzelliğinin eşsiz olduğuna kanaat getirmiştir. Başka bir deyişle Avnî, sevgiliyi gül ile mukayese kabul etmeyecek kadar özel ve gülden çok daha üstün bir konumda görmüştür.

Kaynakça

- Akün, Ö.F. (1994). Divan Edebiyatı. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 9, s. 396). İstanbul: TDV Yayınları.
- Ayvazoğlu, B. (2014). *Aşk Estetiği*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Ayvazoğlu, B. (2014). *Güller Kitabı*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Bakırcı, F. (2013). *Salâhî Gül ü Bülbül: Giriş-Metin-Türkiye Türkçesi Çevirisi- Dizin-Tıpkıbasım*. Doktora Tezi. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Baltacıoğlu, Ş. (2003). *Fatih Divanı ve Tahlili*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniv.
- Çukurlu, T. (2017). *Klâsik Türk Şiirinde Gül (Gazellerde)*. Doktora Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Doğan, M.N. (2009). *Fatih Divanı ve Şerhi*. İstanbul: Yelkenli Kitabevi.
- Doğramacı, N. (2007) *Fevzî Divanı metin- Biçimsel ve Sevgilin Güzellik Unsurları*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Erdoğan, M. (2013). *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Gönel, H. (2010). *15.-16. Yüzyıl Divanlarına Göre Divan Şiirinde Sevgili*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Gül. (1977). *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/ İsimler/ Eserler/ Terimler içinde*. (C. I, s. 230). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Gündoğdu, T. (2021). *Azmizâde Hâletî Divanı'nda Tabiat Unsurları*. Yüksek Lisans Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi.
- İnalcık, H. (2003). Mehmed II. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 28, s. 406). İstanbul: TDV Yayınları.
- İpekten, H. (1996). *Divan Edebiyatında Edebi Muhitler*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- İpekten, H. (2004). *Eski Türk Edebiyatı Nazım şekilleri ve Aruz*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kartal, A. ve Şentürk, A.A. (2009). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

- Kemikli, B. (2010). Güle Ayna Tutmak Ya Da Bülbülün Gül Tasavvuru, *Gül Kitabı Gül Kültürü Üzerine İncelemeler* içinde (Edt. Bilal Kemikli-Selami Turan), Isparta: Isparta Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları.
- Kesik, B. (2014). Avnî, Fâtih Sultân Mehmed, Sultân Mehmed-i Sâni, Sultân II. Mehmed. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/Avnî-fatih-sultan-mehmed-sultan> [Erişim Tarihi: 26.3.2023].
- Kılıçkaya, F. (2021). 15. Yüzyıl Sultan Şairlerinde Din ve Tasavvuf (Muradî, Avnî, Adlî, Harimî, Cem Sultan). Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Kınaytürk, M. (2019). *Hâfız Divanında Sevgili ve Sevgilinin Yüz ve Yanak Güzelliği Üzerine Yapılan Benzetmeler*. *Hikmet*, 7(14), 282-296.
- Kocabaş, M. (2019). *Şeyhî Divanı'nda Sosyal Hayat*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniv.
- Kurnaz, C. (1996). Gül. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 14, s. 219-222). İstanbul: TDV Yayınları.
- Levend, A. S. (2015). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Mengi, M. (2015). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özmen, A. (2012). 16. Yüzyıl Şairlerinden Bâkî, Fuzûlî ve Hayâlî Bey Divanlarında Gül Mazmunu. Yüksek Lisans Tezi. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi.
- Pala, İ. (2005). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Pala, İ. (2012). *Aşka Dair*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Sayın, E. (2013). Tasavvufta Gül. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Gül Özel Sayısı, 75-84.
- Şentürk, A. A. (2006). *Osmanlı Şiir Antolojisi*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Yayınları.
- Taş, A. I. (2013). *Şeyh Gâlib Divanı'nda Sevgilinin Güzellik Unsurları*. Yüksek Lisans Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Tolasa, H. (2001). *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Undu, Sevdâ. (2007). *Fehim-i Kadîm Divanı'nda Sevgili ve Sevgilinin Güzellik Unsurları*. Yüksek Lisans Tezi. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Zavotçu, G. (2005). *Eski Türk Edebiyatı Yüzyıllara Göre Nazım ve Nesir*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Zavotçu, G. (2006). *Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü*. Ankara: Aydın Kitabevi.